

УДК 340.12

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2023-46-11>

П. М. Рабінович, д. ю. н., професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України
ORCID ID: 0000-0003-2787-8270

С. П. Рабінович, д. ю. н., професор, головний науковий співробітник Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України
ORCID ID: 0000-0003-4144-5439

О. З. Панкевич, к. ю. н., доцент, старший науковий співробітник Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України
ORCID ID: 0000-0002-6636-1330

НАУКОВА ДОКТРИНА ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ФУНДАМЕНТ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація: Пропонована стаття має на меті запропонувати авторське інтерпретування загального поняття правової доктрини як концептуально-

методологічного фундаменту впровадження в національну правову систему міжнародних стандартів прав людини. Обґрунтовано, що правова доктрина — це цілісна, логічно узгоджена, динамічна система світоглядно-концептуальних поглядів загального, настановчо-спрямовуючого характеру щодо такої людської життєдіяльності, поняття про яку позначається терміном «правова». З огляду на загальновідомий історичний плюралізм праворозуміння, плюралізм правових доктрин є і, вочевидь, надалі буде нездоланим. Теоретичне відмежування доктрин правових від доктрин юридичних не спростовує того, що власні джерела плюралістичності (соціально-потребові й концептуальні) так чи інакше, можуть бути притаманними обома зазначеним видам доктрин. Однак, що стосується уніфікованої й моністичної інтерпретації поняття юридичної доктрини, то концептуально-методологічною основою такої інтерпретації може слугувати виключно державо-центристський підхід до праворозуміння.

Ключові слова: наукова доктрина, правова доктрина, юридична доктрина, праворозуміння, правовість.

Постановка проблеми. Коли у 1946 році після виконання вироку Нюрнберзького міжнародного трибуналу стосовно притягнення до відповідальності головних німецько-нацистських військових злочинців надзвичайно актуалізувалася потреба у створенні всесвітнього базового праволюдного документа, Організація Об'єднаних Націй доручила своїй Комісії з прав людини підготувати його проект.

Першу спробу виконати означене завдання було доручено зробити заступнику голови Комісії — французькому юристу Рене Кассену. Успішному розв'язанню цього завдання тоді посприяло насамперед те, що навесні 1945 року побачила світ унікальна праця британського професора Герша Лаутерпахта «Міжнародний білль прав людини». Тому цілком зрозумілим було те, що її було роздано кожному з членів відповідної робочої групи, створеної згаданою Комісією під керівництвом Елеонори Рузвельт. Адже у ній відповідний розділ було викладено саме у формі проекту конвенційного міжнародного акта за зазначеною вище назвою (цей унікальний епізод згодом було відображено у публікаціях відомого сучасного українського фахівця з міжнародного права — професора В. Г. Буткевича).

Наступні порівняльно-правові дослідження (виконані зокрема у 2000-х роках у Львівському національному університеті імені Івана Франка) дозволили зробити висновок про те, що доктринальним джерелом найавторитетнішого в світі праволюдинного документа — Загальної декларації прав людини став саме згаданий фрагмент книги Лаутерпахта, безпосередньо використаний під час підготовки проекту Декларації.

Це вкотре унаочило унікальну теоретико-методологічну значущість наукової доктрини у формуванні та здійсненні міжнародних стандартів прав людини.

У вітчизняній юриспруденції проблематика правових, чи-то юридичних, доктрин останнім часом також помітно актуалізувалась. Це відобразилось і в юридико-регулятивному, і у науковому аспектах.

Актуальність проблеми, окресленої в назві запропонованої статті, засвідчується зокрема тим, що в сучасному українському законодавстві спостерігається помітна тенденція більш інтенсивного використання різноманітних іменників та прикметників, похідних від слів із коренем «прав»: «*право*» (ст. 5, 13, 14, 23, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 46, 57, 59, 63, 70, 72, 76, 86, 90, 93, 103, 105, 106, 115, 140 Конституції України); «*правосуддя*» (ст. 34, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 136 Конституції України); «*неправосудний вирок*» (ч. 4 ст. 62 Конституції України); «*неправомірні угоди*, «*неправомірне використання*» (ст. 30, 32, 33 Господарського кодексу України); «*неправомірні дії*» (ст. 451 Цивільного процесуального кодексу України); «*неправомірна вигода*» (ст. 172⁹⁻¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення; ст. 8, 96³, 96⁶, 96⁷, 96¹⁰, 160, 354, 364, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369², 369³, 370 Кримінального кодексу України); «*неправомірні рішення, дії чи бездіяльність*» (ст. 21 Податкового кодексу України).

Оскільки ж такі термінопоняття мають безпосередньо використовуватись у юридико-регулятивній практиці, а також з огляду на відомий із давніх-давен і донині плюралізм праворозуміння, виникає потреба в офіційному роз'ясненні, тлумаченні того чи іншого з них. Така праворегулятивна потреба була

задоволена, наприклад, аутентичним тлумаченням Верховної Ради України, яку було здійснено одночасно із включенням до Кримінального кодексу України ст. 364¹, в якій було вжито термінопоняття «неправомірна вигода».

В усіх наведених випадках неодмінно поставатиме запитання: чи наведені терміни є синонімами до прикметників *законне*, *незаконне* й аналогічних їм? Чи навпаки, у наведених прикладах ідеться про якесь інше — змістовно відмінне від законного/незаконного — явище?

Тож якщо схилитися до першої відповіді, напрошується запитання: навіщо, задля чого для називання одного й того ж самого явища було застосовано різні терміни? Чи не вбачатиметься в цьому порушення правил юридичної техніки законотворчості, причому навіть у межах однієї галузі права? Яскравим прикладом такого порушення може послугувати згадана вище законодавча дефініція термінопоняття «неправомірна вигода». Згідно з цією дефініцією під неправомірною вигодою слід було розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав. Отож тут чітко простежується ототожнення неправомірних дій з їх незаконністю, адже саме закон у цьому випадку зазначено як, так би мовити, точку відліку, емпіричний критерій кваліфікації поведінки як неправомірної.

Якщо ж обрати другу відповідь, це неодмінно змушує розкрити розуміння сутності того явища, поняття про яке позначається терміном «право». Так чи інакше, обидві відповіді виводять на проблему загального праворозуміння. А вона, як відомо, — вкотре наголосимо — ніколи не мала, нині не має і, вважаємо, ніколи не матиме односмысленного, уніфікованого розв'язання...

Так чи інакше, викладене дає підставу зробити висновок про те, що, так би мовити, «праворозуміннєве» терміновживання дедалі ширше запроваджується, вплітається у вітчизняну законодавчу тканину. Тобто відбувається своєрідна експансія проблематики праворозуміння в юридичне регулювання суспільних відносин.

Метою пропонованого дослідження є подати авторську інтерпретацію загального поняття правової доктрини як концептуально-методологічного фундаменту впровадження в національну правову систему міжнародних стандартів прав людини.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж подавати загально-теоретичну характеристику того явища, яке відображається термінопоняттям «правова доктрина» чи-то «юридична доктрина», слід, ясна річ, з'ясувати сенс (значення) загального поняття доктрини. З відповіді саме на це питання зазвичай починалися наукові розвідки та публікації юристів, які досліджували зазначені термінопоняття. Джерелом такої відповіді переважно слугували різноманітні тлумачні словники, довідники, енциклопедії, і будь-який читач може звернутися до цих матеріалів. Тому відтворювати тут широковідому на сьогодні інтерпретацію сенсу названого поняття, гадаємо, немає потреби. Натомість спробуємо виділити саме такі ознаки, «параметри» тих ідей, положень, суджень, котрі вирізняють власне доктрину з-поміж інших різноманітних інтелектуальних продуктів. Серед таких параметрів варто відзначити:

По-перше, ті погляди, які охоплюються певною доктриною, мають системний характер, представляють, так чи інакше, певну цілісність.

По-друге, як один із наслідків зазначеної вище властивості — усі складники певної доктрини мають бути логічно узгоджені між собою.

По-третє, доктрина зазвичай обґрунтовується такими аргументами, які відповідають досягнутому рівню розвитку відповідної галузі знань (науки) на момент її формування. Вже з огляду на це в часовому вимірі такі погляди не можуть бути незмінними, застиглими, нерухомими.

По-четверте, таким поглядам притаманна настановчо-діяльнісна спрямованість. Будь-яка доктрина має містити не тільки описову, дескриптивну складову, але й також складову прескриптивну, так би мовити, «наполягальну», орієнтуючу, спрямовуючу. Аби доктрина втілювалась у соціальну практику, вона зазвичай затверджується носіями тієї чи іншої публічної влади (державної, громадської тощо). Втім, практичне впровадження

певної доктрини, проект якої може бути сформульовано навіть однією фізичною особою, може забезпечуватись, скажімо, і науковою чи суспільною авторитетністю, впливовістю її автора чи прихильників.

По-п'яте, її адресатами, реципієнтами (зокрема виконавцями, реалізаторами) мають стати певні соціальні утворення, структури, інституції, суб'єкти, задіяні у відповідній сфері соціального життя, суспільних відносин. Такі адресати, зазвичай, не персоніфіковані, принаймні повністю, і кількісно не визначені. З огляду на це доктринальні погляди, настанови мають загальний, тобто нормативний – зрозуміло, не в юридичному сенсі – характер, вони не вичерпують свій вплив одноразовим, одноактним здійсненням.

По-шосте, погляди, які фіксуються у доктрині, мають найчастіше концептуальний рівень. Тобто вона засновується на певній концепції, ґрунтується на певній парадигмі. Доктрина, так би мовити, не цікавиться деталями відповідної проблематики.

І нарешті, по-сьоме, *last but not least* (останнє, але не менш важливе – *англ.*), глибинним, корінним джерелом доктрини слугує, так чи інакше, певний світогляд. Його можна виявити засобами філософсько-методологічного аналізу, наскільки би складно це не було.

Отже, можна запропонувати таку дефініцію обговорюваного загальнонаукового поняття:

Доктрина – це логічно узгоджена система світоглядно-концептуальних поглядів загального, настановчо-спрямовуючого характеру стосовно людської життєдіяльності, у яких відображається відповідний рівень розвитку суспільної чи групової, насамперед наукової свідомості.

Класифікувати доктрини можна за різноманітними критеріями. Зокрема:

- за сферою суспільної життєдіяльності (або за її об'єктом чи предметом);
- за історичним часом і місцем формування;
- за суб'єктом розроблення;
- за суб'єктом її визнання, зокрема схвалення, санкціонування;

- за умовами та реалістичністю здійснення, практичного впровадження;
- за тривалістю реалізації;
- за соціальними наслідками втілення у практичну діяльність.

Можливі, вочевидь, й інші критерії класифікації доктрин.

Наголосимо тут, що нас як правознавців, цікавить те, які з доктрин можуть вважатися власне *правовими*. Мабуть, це питання і мало би насамперед обговорюватися у контексті розглядуваної проблеми.

Юридична доктрина як різновид доктрини правової. З огляду на виявлене в наших попередніх публікаціях багатоманіття проявищ (кількість яких сягає близько п'ятнадцяти) [4, с. 8] «правовість» і «юридичність» вже навряд чи можуть вважатись односмысловими властивостями, характеристиками таких явищ.

Одним із можливих варіантів розв'язання обговорюваної проблеми, – з неабиякою умовністю, може бути пропозиція пов'язати властивість «юридичності» лише з тими соціальними явищами, які є, так чи інакше, наслідком саме державного волевиявлення, владно-регулятивної діяльності органів держави. А такі наслідки, будучи юридичними, як відомо, не завжди, або не всіма суб'єктами суспільних відносин вважалися (та й нині подекуди не завжди вважаються) правовими, тобто «правом». А тому й не будь-яка юридична, саме у щойно означеному розумінні, доктрина, яку декларує, підтримує, реалізує держава в особі її органів, посадових осіб не завжди і не всіма суб'єктами може кваліфікуватись як правова. Ця обставина, цілком вірогідно, виправдовує запропоноване тут розмежування понять доктрини правової та доктрини юридичної. Отже, друга відповідь щодо обговорюваного питання дає підставу стверджувати, що юридичною вважатиметься лише така доктрина, яка безпосередньо виголошується, підтримується, використовується державними органами (законодавчими, виконавчими, судовими, контрольно-наглядовими тощо) в їхній юридико-регулятивній практиці¹.

¹ Одним із співавторів статті обґрунтовується інший варіант розмежування правового і юридичного, заснований на розрізненні юснатуралістичного і соціологічного підходів до праворозуміння [див.: 2, с. 22–25].

Юридичні доктрини можна класифікувати за різними критеріями, зокрема:

- за сферами суспільних відносин, які стають або мають стати предметом юридичного регулювання;
- за видами суб'єктів, котрі повинні їх конкретизувати, закріплювати у відповідних юридичних актах, застосовувати та реалізовувати у практичній юридико-регулятивній діяльності;
- за суб'єктами (видами авторів) їх розроблення, конструювання, проектування;
- за прогнозованими чи вірогідними соціальними наслідками їх здійснення;
- за юридичними формами (способами) об'єктивації їх зовнішнього виразу, термінопозначенням.

Стосовно останнього критерію можна констатувати, що зараз в Україні вживаються такі назви юридичних доктрин, як «засади», «стратегія», «концепція». Наприклад, «Засади державної політики у галузі прав людини», затверджені Постановою Верховної Ради України від 17.06.1999 р., або ж «Національна стратегія у сфері прав людини», затверджена Указом Президента України від 24.03.2021 р.

Крім того, за юридично-галузевою (чи юридично-інституційною) тематикою з-поміж юридичних доктрин виокремлюються такі, як-от: конституційна, цивільна, кримінальна тощо.

Аби бути дієвими і соціально корисними, будь-які нові чи видозмінені, модернізовані юридичні доктрини мають, з одного боку, враховувати результати минулої чи сучасної юридичної практики та поряд з цим включати прогностичні, програмні, цільові показники та установки. Оптимальним шляхом формування таких доктрин є творча співпраця юристів-науковців із юристами-практиками.

В останні роки у вітчизняній науковій літературі найбільшу увагу саме юридичній доктрині було приділено у ґрунтовних статтях О. Ющика [8; 7] та М. Теплюка [7]. На їхню думку, «*юридична доктрина України* — це задекларована державною владою система офіційних поглядів щодо підходів, принципів, ідей і положень, якими визначаються мета, напрями та способи

державно-правового будівництва і які становлять основу правової політики держави» [7, с. 62].

Неважко помітити, що основою такої інтерпретації юридичної доктрини є розуміння права як встановленого чи санкціонованого державою, тобто напрямок в юридичній науці, який традиційно зветься юридичним (легістським) позитивізмом. Проте, таке розуміння права, як здавна було показано, є не єдино можливим, адже відповіді на те, що відображається термінопоняттям «право», ніколи не були і не є уніфікованими.

Доктринальні інтерпретації поняття правової доктрини.

Правова доктрина зазвичай формується будь-якими суб'єктами суспільного життя залежно від їхнього власного праворозуміння, яке, знову ж таки, у соціально неоднорідному суспільстві засадничо не може не бути плюралістичним, різносмысловим. Зазначена вище неоднозначність термінів «юридичний» та «правовий» була свого часу рельєфно продемонстрована, зокрема, у вироку Нюрнберзького трибуналу, а в сучасний період у низці рішень Європейського суду з прав людини.

Коментуючи визначення «правової доктрини», наведене в першому томі відомого енциклопедичного видання [3, с. 60–61], професори М. Теплюк та О. Ющик пишуть: «Юридична доктрина України *позбавлена* тієї *суперечливої двозначності*, якою відзначається у науці поняття «правова доктрина»: з одного боку, правова доктрина «представлена у підручниках та монографіях», тобто *необов'язкових* навчальних і наукових джерелах, що не мають нормативного значення *позиції владного суб'єкта*; а з другого боку, правова доктрина має *обов'язкове* значення для судді при вирішенні ним конкретних справ» [7, с. 67].

І завершують свою статтю таким висновком: «Співвідношення понять юридичної доктрини та правової доктрини дає можливість уточнити поняття останньої як *складової юридичної доктрини* (виділено нами. — П. Р., С. Р., О. П.), позбавивши поняття «правова доктрина» внутрішньої логічної суперечності та визначивши його місце у теорії права» [7, с. 68].

Аналізуючи два останні твердження та наведену вище дефініцію юридичної доктрини, прискіпливий читач, ймовірно, може запитатись: чи в цьому випадку немає певної логічної

суперечності, невідповідності в інтерпретації шанованими авторами розглядуваного співвідношення «понять юридичної доктрини та правової доктрини»? Адже, наголосимо, поняття «правова доктрина», котра містить «джерела, що не мають нормативного значення *позиції владного суб'єкта*» беззастережно включається ними до складу поняття доктрини юридичної, тобто «*задекларованої державною владою системи офіційних поглядів*», які, ясна річ, є загальнообов'язковими.

У фундаментальній статті професора М. Панова пропонується доволі розлога, описова дефініція обговорюваного термінопоняття: «під *правовою доктриною* слід розуміти збірне наукове юридичне поняття, зміст якого становить складна та цілісна система сталих і визнаних знань у вигляді ідей, теорій, концепцій або вчень щодо фундаментальних (засадничих та установчих) положень права як його основи: сутності, змісту і форми, завдань, функцій, закономірностей і підстав формування та розвитку, а також оптимальних правил і прийомів правотворення та правозастосування» [2, с. 16].

Проте, видається, що це визначення навряд чи може відображати гранично загальне (універсальне) поняття, ґрунтуючись знову ж таки переважно на юридико-позитивістському праворозумінні. Словосполучення «*юридичне поняття*» у наведеній дефініції звукує відображуване поняття, фактично зводить його до поняття лише *юридичної* доктрини в означеному вище розумінні «юридичності».

Водночас професор М. Панов слушно наголошує, що термінопоняття «правова доктрина» та «юридична доктрина» не є тотожними чи однозначними. Аргументуючи це твердження, автор зауважує, що об'єктом правової доктрини є не тільки система норм права, але й (на відміну від об'єкта доктрини юридичної) діяльність зі створення та застосування таких норм [2, с. 12].

Однак, вважаємо, є ще й інша, більш вагома підстава для неототожнення двох згаданих явищ. Зупинимось на ній детальніше.

Вже досить давно доводилось неодноразово зауважувати, що будь-хто з науковців, які у своїх працях вживають прикмет-

ники, похідні від термінопоняття «право» (тобто такі слова, як-от: «правовий», «правова», «правове», «правові»), мали би спочатку задекларувати, на якому праворозумінні вони базуються. Адже як зазначалось вище, уся попередня та й сучасна інтерпретація означеного термінопоняття є неоднозначною, плюралістичною. Такою ж, радше за все, вона залишатиметься й надалі, — насамперед з огляду на нездоланну соціальну неоднорідність практично будь-якого суспільства у сучасному світі.

Задля справедливості варто зазначити, що професор М. Панов констатував, що у його статті право розуміється як «система норм», ясна річ, встановлених і забезпечуваних державою та її органами. З огляду на всім відому загальну класифікацію праворозумінь, така інтерпретація згадуваної вихідної категорії належить, власне, до юридико-позитивістських. У цьому випадку термінопоняття «правова доктрина» і «юридична доктрина» справді стають тотожними.

Однак за будь-якого іншого праворозуміння така тотожність зникає. Адже властивість «юридичності» зазвичай пов'язується з регулятивною діяльністю держави та волевиявленнями її органів та посадових осіб. Тоді як серед інших різновидів праворозумінь (зокрема, наприклад так званого «природного», або ж соціологічного) державно-регулятивна діяльність найчастіше взагалі не згадується. Отже, в останньому випадку юридичні доктрини вже опиняться за межами тих доктрин, які базуються не на юридико-позитивістському праворозумінні, і тому не можуть вважатись у прямому сенсі «юридичними», хоча й залишатимуться — в широкому сенсі — доктринами правовими.

Фундаментальна причина багатоозначної інтерпретації правовості доктрин — плюралістичність праворозуміння. У філософсько-правовій та теоретико-правовій науках сформовано спеціальну категорію (тобто поняття вельми широкого змісту), яка, здавалось би, спроможна охопити, відобразити всі існуючі роз'яснення стосовно того, що ж являє собою явище права. Такою є категорія *праворозуміння*. Визначити її можна в такий спосіб: *праворозуміння* — це відображення у людській свідомості за посередництвом поняття «право» того явища, яке є корисним для задоволення потреб існування й розвитку певного

суб'єкта. Такі суб'єкти можуть бути або індивідуальними (окремі індивіди), або колективними (людські спільноти, угруповання) [5, с. 33].

У вищенаведеній дефініції інтегровано, як видається, формальні (семіотичні, знакові) й змістовні (соціально-сутнісні) властивості праворозуміння. Тільки в їх єдності, цілісності останнє становить самостійне, якісно визначене духовне явище.

Далі дозволимо собі запропонувати тут прийняття, як на наш погляд, пояснення *основних* причин плюралізму праворозуміння.

Такі причини, які зазвичай мають соціальний характер, можна розподілити, гадаємо, на дві групи: *потребові* та *пізнавальні* (гносеологічні).

Перша з них полягає у тому, що яке б явище не вважалось правом, воно зазвичай є феноменом вельми складним, системним, багаторівневим, багатогранним. І тому при його пізнанні майже неможливо охопити відразу й одночасно усі його сторони, грані, прояви. Найчастіше дослідник зосереджується лише на якійсь частині «правоявища» і до того ж нерідко перебільшує, гіперболізує її значення, не помічаючи чи недооцінюючи його інших елементів. Наслідком такої пізнавальної ситуації стає вирізнення лише *окремих* проявів правоявища, які, однак, і проголошуються «правом» у цілому, в усій його повноті та цілісності.

До цієї ж групи обставин належить також і *розвиток* суспільних та інших наук, унаслідок чого виникають нові методи пізнання. Їх використання дає змогу отримати додаткові знання щодо правоявищ, і це теж може спричиняти виникнення оновлених чи навіть нових варіантів праворозуміння.

До другої групи ж належать ті фактори, які коріняться у соціальній неоднорідності суспільства, тобто у закономірному його поділі на різноманітні частини — нації, класи, професійні верстви, ідеологічні угруповання тощо. Дається взнаки, ясна річ, і біологічний поділ людей (віковий, статевий). А такі соціальні й біологічні групи (спільноти чи об'єднання їхніх учасників) мають — поряд із однаковими, загальносуспільними потребами й інтересами — також і свої специфічні, неоднакові потреби та інтереси. Тому цілком природним є те, що кожна соціальна

чи біологічна група (в особі її індивідуальних чи колективних представників) схильна вважати *правом* насамперед таке явище, яке полегшує, а не ускладнює її існування, життєдіяльність і розвиток, яке сприяє, а не перешкоджає задоволенню її потреб та інтересів. І такі – «потребові» – причини нерідко, як свідчить соціальна практика, мають ще більший вплив на плюралізацію праворозуміння, ніж обставини першої групи.

Оскільки ж усі зазначені вище фактори нині супроводжують і, цілком ймовірно, завжди супроводжуватимуть існування будь-якого суспільства, то *плюралізм праворозуміння* й надалі залишатиметься постійно притаманним людській свідомості, зокрема й науковій. І хоча у ній – особливо останнім часом – справді активізувалися спроби сконструювати «інтегральне» праворозуміння, однак і серед авторів таких спроб воно не стає загально-визнано однозначним [1].

Принаймні два здавна відомі «класичні» типи праворозуміння – «природне» і «позитивістське» – існуватимуть, вважаємо, завжди як діалектична єдність протилежностей. Зокрема, позитивістський легізм навряд чи колись зникне, хоча би вже з огляду на невмирущість державно-регулятивної практики, щодо якої постійно існуватимуть певні соціальні групи й організації, безперечно, включно із самою державою, зацікавлені у тому, щоб цю практику обґрунтовувати, виправдовувати, рекламувати саме як «справедливу», «праведну», «правильну» – одним словом, як «правову».

Що ж до його, так би мовити, невід’ємної «тіні» – праворозуміння «природного», то основна причина життєздатності, засадничої неуникненності, неусуваності останнього полягає, на нашу думку, у необхідності постійного існування у соціально неоднорідному суспільстві певного ідеального орієнтира й протестного «критика» стосовно державно-вольового (юридичного) регулювання. Адже у такому суспільстві теж завжди існуватимуть окремі соціальні спільноти, верстви, групи, які тією чи іншою мірою невдоволені здійснюваним державою юридичним регулюванням (принаймні у певній його частині).

Втім, коли навіть у межах позитивістсько-легістського праворозуміння термінопоняття «право» застосовується саме для

виправдовування такого регулювання (а не задля його критики), то й тоді — здавалося б, парадоксально! — використовується саме позапозитивістський ідеальний «еталон», духовний конструкт природно-правового гатунку.

Ще одну вагому об'єктивну соціальну причину невмирушості, принаймні подвоєності праворозуміння можна вбачати у закономірному розвитку людського суспільства в цілому. Він призводить, зокрема, до виникнення нових потреб, належне задоволення яких уже не може бути забезпечене існуючими державно-юридичними інструментами. І тоді задля критики останніх доводиться подеколи вдаватись і до аргументації природно-правової.

При цьому, ясна річ, ступінь, «доза» поширюваності, впливовості, застосовуваності кожного з двох класичних різновидів праворозуміння, форми і способи їх взаємовідносин (конкуренція, «інтегрування», толерантне співіснування тощо) залишатимуться, вочевидь, неоднаковими у різних суспільствах і за різних конкретно- історичних умов.

Усі вищенаведені положення, на наше переконання, мають бути враховані, коли характеризується явище, яке охоплюється поняттям «правова доктрина».

Висновки. Таким чином, є підстави сформулювати таку дефініцію поняття *правової доктрини* як концептуально-методологічного фундаменту впровадження в національну правову систему міжнародних стандартів прав людини: *правова доктрина — це цілісна, логічно узгоджена, динамічна система світоглядно-концептуальних поглядів загального, настановчо-спрямовуючого характеру щодо такої людської життєдіяльності, поняття про яку позначається терміном «правова»*. Доктрини правові у найширшому розумінні цього поняття ніколи не залишатимуться загальноуніфікованими, однозначними, безальтернативними.

Теоретичне відмежування доктрин правових від доктрин юридичних не спростовує того, що власні джерела плюралістичності (соціально-потребові й концептуальні) так чи інакше, можуть бути притаманними обом згаданим видам доктрин. Однак, що стосується уніфікованої й моністичної інтерпретації поняття юридичної доктрини, то концептуально-методологіч-

ною основою такої інтерпретації може слугувати виключно державоцентристський підхід до праворозуміння.

Список використаних джерел:

1. Rabinovych P. M., Rabinovych S. P., Pankevych O. Z. Integration of legal understanding as a methodological issue. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. № 28 (3). p. 47–55.
2. Панов М. Правова доктрина та її значення для практики правотворення, правозастосування і розвитку юридичної науки: методологічні аспекти дослідження. *Право України*. 2022. № 1. С. 9–22.
3. Правова доктрина України : у 5 т. Т. 1 : Загальнотеоретична та історична юриспруденція. В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов. За заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2013. 976 с.
4. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право». 2021. 256 с.
5. Рабінович П. Правовість антропо-соціальних явищ: філософські засади ідентифікації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 32–40.
6. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 576 с.
7. Теплюк М., Ющик О. Юридична доктрина України: до визначення поняття. *Право України*. 2022. № 10. С. 59–69.
8. Ющик О. Юридична доктрина України: актуальність і науково-методологічні основи. *Право України*. 2021. № 2. С. 13–28.

REFERENCES:

1. Rabinovych P. M., Rabinovych S. P., Pankevych O. Z. (2021). Integration of legal understanding as a methodological issue. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. № 28 (3).
2. Panov M. (2022). Pravova doktryna ta yii znachennia dlia praktyky pravotvorennia, pravozastosuvannia i rozvytku yurydychnoi nauky: metodolohichni aspekty doslidzhennia. *Pravo Ukrainy*. № 1.
3. Pravova doktryna Ukrainy : u 5 vols. Voll. 1 : Zahalnoteoretychna ta istorychna yurysprudentsiia. V. Ya. Tatsii, O. D. Sviatotskyi, S. I. Maksymov. (Eds.). (2013). Harkiv : Pravo.
4. Rabinovych P. M. (2021). Osnovy teorii ta filosofii prava: navch. posibnyk. Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Lviv: Vydavnytstvo LOBF «Medytsyna i pravo».
5. Rabinovych P. (2019). Pravovist antropo-sotsialnykh yavysheh: filosofski zasady identyfikatsii. *Filosofii prava i zahalna teoriia prava*. № 1.

6. Rabinovych S. P. (2010). Pryrodno-pravovi pidkhody v yurydychnomu rehuliuvanni: monohrafiia. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav.
7. Tepliuk M., Yushchik O. (2022). Yurydychna doktryna Ukrainy: do vyznachennia poniattia. *Pravo Ukrainy*. № 10.
8. Yushchik O. (2021). Yurydychna doktryna Ukrainy: aktualnist i naukovometodolohichni osnovy. *Pravo Ukrainy*. № 2.

P. M. Rabinovych, S. P. Rabinovych, O. Z. Pankevych

Scientific Doctrine as a Conceptual and Methodological Foundation for the Implementation of International Human Rights Standards in Ukraine

***Summary.** In Ukrainian jurisprudence, the issue of the formation and development of law doctrine has been brought up recently, an issue that constantly remains in the field of attention of the world legal community.*

The purpose of the proposed article is to provide the author's interpretation of the general concept of law doctrine and demonstrate the role of law understanding as a conceptual and methodological foundation for the formation and development of the latter.

In view of the multiplicity of legal phenomena «lawfulness» and «legality» can hardly be considered as their single-meaning characteristics. The property of «legality» can be associated only with those social phenomena that are the result of the state's manifestation of will, the power-regulatory activity of state bodies. From such positions, only such doctrine, which is directly pronounced, supported, and used by governmental bodies in their legal and regulatory practice, will be considered legal. The basis of the given interpretation of legal doctrine is the understanding of law as established or sanctioned by the state, while among other types of law understandings, in particular, «natural» or sociological, state-regulatory activity is most often not mentioned at all.

It seems reasonable to consider a law doctrine as a complete, logically agreed, dynamic system of worldview-conceptual views of a general, instructive-directive nature regarding such human life activity, the concept of which is denoted by the term «lawful». Given the well-known historical pluralism of law understanding, the pluralism of law doctrines is and, obviously, will be insurmountable in the future.

The conceptual distinction between law and legal doctrines in itself does not disprove the fact that both of the just mentioned types of doctrines can have their

own socio-necessary and conceptual sources of plurality, one way or another. Instead, the conceptual basis for a monistic, unified interpretation of the concept of legal doctrine today, as before, is only a state-centric approach to the understanding of law.

Keywords: *scientific doctrine, law doctrine, legal doctrine; law understanding, lawfulness.*